

Велмир Терзић:

Пре свега, истакао бих неке начелне примедбе на „Преглед историје СКЈ“. Овде је реч о једном историографском раду. Ми сви знамо какву методологију треба применити у научноистраживачком раду овакве врсте; који су то путеви и облици рада да се најпогоднијом методиком истраживачких напора открије нешто ново, да се пође даље и дубље од онога што је познато, да се то логички, научно оформи, прикаже читаоцу — са основним циљем да се превазиђе оно што је дотле познато и откривено. На жалост, ми свега тога не видимо у овоме раду. Наиме, не видимо одакле су пошли аутори у обради овога *Прегледа*; нису нам нигде рекли које су изворе и литературу користили, чиме су се све служили у својим истраживачким напорима, односно са које су лествице историјског знања пошли у обради овога „Прегледа историје СКЈ“. Пошто не знамо путеве и методе обраде како се дошло до наведених чињеница, реконструкције историјских догађаја, нити знамо изворе, грађу, литературу, из којих су аутори црпили своја тврђења, закључке, поставке, оцене, они самим тим доводе читаоца у недоумицу, у сумњу, да ли им се може поверовати на голу реч или не. Нека се аутори ставе у улогу читаоца па ће сами оценили колико им је то велики пропуст.

Даље, очевидно је да аутори у обради нису прихватили концепцију: потпуно испитивање историјског процеса у целини, са свом његовом комплексношћу, свим контрадикцијама и свим оним конкретним што он носи у себи. Они су, износећи готове историјске чињенице, настојали (не увек без успеха) да хронолошким поступношћу, не упуштајући се у дијалектику друштвеног процеса, тј. конкретне друштвене средине (изаткану многобројним и разноврсним мерљивим и немерљивим факторима друштвеног живота), нису улазили дубље у узроке и последице друштвеног процеса *те и такве средине*. Зато су морали прибећи у науци недозвољеном методу: *изолованом посматрању и оцени догађаја, задржавајући се и описујући оно што им се свиђа, што им конвенира*. Зато, да би обрадили, описали улогу Партије у датом историјском периоду, бележе, прате, описују само улогу радничког покрета (односно Партије) *као усамљену нит, ишчупану из живог и динамичног друштвеног организма* (у последних 50 и више година), а као да се у том бурном друштвеном процесу (прожетом

великим политичко-друштвеним прекретницама, нарочито од 1903. године), готово ништа друго и не догађа *сем усамљене делатности радничког покрета*, односно Партије. То је по мом мишљењу једна од највећих слабости овога рада, тј. *изоловано, усамљено, из животног друштвеног тока ишчупано посматране улоге Партије* (као једне компоненте друштвеног развоја, тако рећи све до почетка народног устанка 1941). Такав метод обраде не може дати добре резултате.

Према томе, изостао је аналитичко-критички метод, који би обезбедио истинско научно познавање историјског процеса, тј. познавање базираног на објективној процени историјских закона који руководе људе у њиховим друштвеним акцијама. Такви методи научног излагања историје дају све оне многобројне предности које су нам добро познате. Захваљујући одсуству такве методе, *аутори су били принуђени да овде-онде слободно манипулишу историјским чињеницама*, и према својој практицистичкој рутинерско-посматрачкој концепцији, *не осећајући довољно прошлост*, да у коначној обради, на многим местима у књизи, ставе читаоца пред неодређене, уопштене, недовољно јасне и недовољно убедљиве поставке, закључке и оцене.

Најзад је *утицај садашњости утиснуо свој печат на обраду ове књиге*. Тај „стално делујући фактор“, стар колико и ми сами (људско друштво), осећа се, види се његово „присуство“ при обради сваког одељка, сваке главе у овој књизи, и то све изражајније и јаче уколико се ишло ка најновијим, последњим историјским догађајима, тј. најближој прошлости. То *прилагођавање, саображавање прошлости садашњици* (садашњим политичко-друштвеним приликама и околностима), *представља највећу и најсудбоноснију грешку у овој књизи*. Познато је да ако се осети, открије у том смислу и најмања сумња у такав рад, а то је овде случај, онда он губи сваку вредност. Ипак, сматрам да су три овоме аутори морали имати на уму Лењинове речи: „Истина, ма колико била болна, горка, тешка, сто пута је кориснија од улепшане стварности“. И даље: „Треба имати храбрости и погледати у очи неулепшаној горкој истини“.

Сада прелазим на неке конкретне примедбе.

1. На стр. 24, став први, додирује се питање балканских ратова а с тим у вези и улога Српске социјалдемократске партије. Ова излагања о балканским ратовима су сасвим неодређена, уопштена, магловита. И оно мало што је изнето то је описно, без нужне аналитичко-критичке процене и осврта на Србију и Црну Гору. И оно што је речено погрешно је речено. А да не говорим да је сасвим изостао и покушај аутора да бар у основним цртама осветле, изнесу на видело историје главне и бурне политичко-друштвене догађаје у Србији између 1903—1914. године, који

чине битну друштвено-историјску карактеристику те друштвене епохе, тј. полетно раздобље демократске, нове Србије. Требало је истаћи све карактеристике те епохе, тог новог добра грађанске класе у Србији, која је, пошто је савладала 1903. свога дотадашњег главног непријатеља — обреновићевоки бирократско-војни апсолутизам, нагло почела после победе да напушта она начела у име којих је око себе окупљала народ и руководила његовом борбом. Србијанско грађанство, као друштвено и политички најзрелија класа, највише је добило 1903, настојећи да у свим приликама, касније, искористи плодове ове велике историјске победе.

То ново доба Србије и српског народа, које почиње са 1903, односно мајском револуцијом, има више друштвено-политичких карактеристика. Овде ћемо истаћи само неке, изгледа ми најважније.

Прво, на једној страни имамо младо и историјски напредно грађанство у пуном полету и развоју, а на другој веома младу радничку класу која се тек рађала (избор 1903. од 266.400 гласача, Соц. демократска партија добила је 30.000 гласова, од којих 24.000 сељака). И зато одмах после 1903. год. долази до коначног идеолошког кристалисања, до оштрих друштвено-политичких борби, до класних сукоба и упоредо до наглог бујања већ увелико развијеног српског национализма.

Даље, тај период у Србији истовремено карактерише радикалска корумпирана владавина која чини посебне напоре после 1903. да ослобођење од деспотског режима Обреновића скрене, усмери ка поробљавању и експлоатацији народа у корист владајуће класе, односно њене најреакционарније групе која је држала власт у рукама и која се стално сукобљавала са напредним снагама у земљи, тј. са младим револуционарним покретом, који, иако још не довољно развијен, ипак је представљао упорног и последног противника који је стално угрожавао владајућу класу.

Даље, целокупну србијанску грађанску стварност прожимао је за тих 11 година (1903—1914) грађански либерализам (сличан западноевропским демократијама тога доба), који је (пored реакционарног отпора владајуће радикалске групе) у конкретним друштвеним историјским условима, *какав-такав*, био још увек историјски напредан, иако је већ био превазиђен научно-социјалистичком идеологијом младог и још политички нејаког србијанског радничког покрета.

На тај начин у епоси после 1903. у србијанском друштву постоји три моћне политичке струје изразито класно обележене: режимска група радикала, представник најреакционарнијег дела владајуће грађанске класе, самосталци који истичу и бране грађански либерализам и, најзад, социјалдемократска струја супротног правца — за разлику од првих и других — као представник новог младог револуционарног покрета.

Даље, у сплету таквих друштвено-политичких супротности, српски национализам после 1903. достиже свој врхунац, који је пре свега сматран идеолошки облик националне одбране од империјалистичке инвазије Аустро-Угарске, која је пуних 10 година држала нож под гушом Србији, претећи јој даноноћно потпуним уништењем. Тај национализам као такав прихваћен је од читавог српског народа. Баш такав национализам био је у новој, демократској Србији идеја водилја, стожер око којег се 11 година, све до почетка првог светског рата, одвијао буран и бујан политички и културни живот грађанског друштва српског народа.

Кад је тако било, онда није чудо да је цела Србија 1912. и 1914. године на глас о мобилизацији изашла на зборно место као један човек, спремна да се жртвује за одбрану своје слободе и независности. *Такав национализам није порицала ни Социјал-демократска партија, али се огорчено борила против радикалских кругова који су свим силама настојали да скривено од народа утिकाју у њега своје освајачке циљеве и планове (што им је успело у случају Македоније), које је већина народних посланика осудила у Српској народној скупштини 1913. године.* Дакле, тај српски национализам са националноодбрамбеном и националноослободилачком садржинском (у којем су властодршци — радикали неосетно и лукаво убризгавали завојевачке тежње), имао је, као што смо видели, *двоструки смисао: националноодбрамбени и делом завојевачки.* Но, при свему томе треба имати у виду и посебне облике продирања младог капитализма у Србију у условима специфичног друштва, које се у даљој историјској епоси, с обзиром на специфичне балканске друштвено-политичке прилике, не може третирати као, на пример, западноевропска буржоазија, која је већ давно — више од пола века — била сасвим и потпуно реакционарна, назадна и свестрано превазиђена новом напредном радничком класом и њеном пролетерском идеологијом.

Осветљавајући овде само неке карактеристике друштвеног процеса србијанског друштва на почетку овога века, не треба губити из вида да је Србија била у перманентној економској блокади, окружењу, налазећи се између две моћне апсолутистичко-феудалне монархије, Турске и Аустро-Угарске, као између чекића и наковња, вечно утрожавана, притискивана, даноноћно под претњом аустроугарског мача. Није случајно што је начелник аустро-угарског генералштаба Конрад Фон Хецендорф, један од најизразитијих представника освајачке политике Беча, своје излагање у бечком дворском ратном савету увек завршава речима: „Ја мислим да ипак треба уништити Србију“.

Кад се све то има у виду, треба потражити узроке оном одушевљењу за рат 1912. и 1914. у Србији и Црној Гори, када је народ као један човек изашао на зборно мобилизационо место. Таквог одушевљења и за један и за други рат немамо код наших

народа за ових 13 векова откако се налазимо на балканској ветрометини. Ту историчар-истраживач треба да застане, открије и објасни корене те духовне снаге, да сагледа и саме те ратове и народну виталност која је у њима приказана, да се издрже они њалчовечански напори, да се истраје осам ратних година и да се на крају постигне велика историјска победа, која је Србију коштала 1/3 становништва. У новијој историји немамо примера таквих тешких губитака једног народа, једне државе.

Најзад истичем још једну карактеристику: каква се историјска улога наметала Србији и српском народу у ослобођењу и уједињењу свих наших народа, које је ионако (због вишевековне окупације и робовања туђину највећег дела наших народа) било у великом историјском закашњењу, на пример, у односу на друге западноевропске народе. Није тешко савесном истраживачком оку научника-историчара да брзо увиди да је историјска законитост, односно неминовност (у конкретној балканској односно европској ситуацији, на почетку овога века) ту улогу наметнула Србији — српском народу.

Зато су биле и оправдане наде и подршка коју су указивали Србији и Црној Гори у њиховим ратним напорима 1912. и 1914. остали југословенски народи (посебно у Аустро-Угарској), јер су у тим њиховим победама гледали и своје национално ослобођење. Зато је и разумљиво да је југословенски покрет у Аустро-Угарској и пре и после првог балканског рата, а нарочито после почетка првог светског рата, гледао у Србији предводника и носиоца те велике историјске мисије, без обзира на реакционарни и завојевачки карактер владајуће групе Пашић — регент Александар.

Поставља се одмах питање да ли се могло доћи до ослобођења и уједињења наших народа, тј. до оснивања прве југословенске државне заједнице 1918, док се не сруши моћ, власт и утицај двеју феудално-апсолутистичких империја на Балкану, Турске и Аустро-Угарске. Не! Никако! Ко је имао главну, одлучујућу улогу у конкретној друштвено-историјској ситуацији у томе рушењу?

Без сумње — Србија и српски народ. Срби уопште.

Дакле, у сплету закулисних планова империјалистичких сила, перманентних немтра и сталне ратне опасности на Балкану, у ондашњој друштвеној стварности Србије, без руководеће улоге либералне грађанске класе, без ратова (1912. и 1914) који су историјски наметнути као нужни, то ослобођење се није могло остварити другим средствима, другим путевима. Зато треба сматрати улогу грађанске класе у Србији у периоду 1903—1914, а посебно у ратовима 1912. и 1914—1918, као основни, главни и одлучујући друштвено-материјални и политички фактор који је још деловао

у историјском смислу прогресивно, тј. све док није срушен турски и аустроугарски војно-феудални поредак и окупација на Балкану — у југословенским земљама.

Морамо се подсетити да је и Лењин, без обзира на општи империјалистички карактер првог светског рата, истицао ослободилачки карактер рата Србије против Турске и Аустрије, указујући на специфично обележје борбе Србије, карактеришући је народноослободилачком борбом.

Познато је да је Лењин у току првог светског рата жестоко устајао против појединих социјал-шовинистичких вођа који су из ослободилачког карактера борбе Србије против Аустрије хтели да извуку закључак да тадашњи општи светски сукоб није био империјалистички. Наводећи да је за 95 посто учесника тога рата он био „наставак империјалистичке политике“, Лењин није заборавио да приметити да је „за Србију, тј. за стоти део учесника, садашњи рат „наставак политике“ буржоаско-ослободилачког покрета“.

Ево шта је писао Лењин о учешћу и улози Србије у балканским ратовима и о првом светском рату. У свом чланку „Ново поглавље светске историје“ пише:

„Чак и буржоаска штампа читаве Европе, која је, из реакционарних и користољубивих побуда, бранила добро познати статус, тј. раније непромењено стање), сада једнодушно признаје да је започето ново поглавље светске историје.“

Пораз Турске је несумњив. Огромне су победе балканских држава уједињених у четворни савез (Србија, Бугарска, Црна Гора, Грчка). Савез ове четири државе сада је чињеница. „Балкан балканским народима“ — то је већ постигнуто.

Какав значај има ново поглавље светске историје?

У Источној Европи (Аустрија, Балкан, Русија) још увек ни су уништени снажни остаци средњовековља који јако успоравају друштвени развитак и уздицање (порастан) пролетеријата. Ти остаци су: апсолутизам, феудализам и национално утњетавање.

Свесни радници балканских земаља први су истакли лозинку доследног демократског решења националног питања на Балкану. Та лозинка је: федеративна балканска република. Слабост демократских снага у садашњим балканским државама (пролетаријат је малобројан, а сељаци заостали, разједињени и неписмени) довела је до тога да је економски и политички неопходни савез постао савезом балканских монархија.

Национално питање на Балкану учинило је огромни корак напред у правцу свог решења. У читавој Источној Европи само Русија остаје као најзаосталија земља.

Без обзира на то што се на Балкану формирао савез монархија, а не савез република, без обзира на то што је савез оства-

рен захваљујући рату а не револуцији, учињен је велики корак напредка уништењу остатака средњевековља у читавој Источној Европи. Ви прерано ликујете, господо националисти! Тај корак је против вас, јер у Русији је највише остатака средњевековља.

А у Западној Европи пролетаријат још снажније истиче паролу: никаквог уплитања. „Балкан, балканским народима“. „Правда“, бр. 149 (21. X) 1912. Лењин: Целокупна дела на руском, том XVI, стр. 175).

Даље у чланку „Социјални значај српско-бугарских победа“ наводи:

„За Македонију њено освајање од стране Бугарске и Србије означава буржоаску револуцију различиту од оних 1789. и 1848. године“ — ове речи аустријског марксисте Ота Бауера одједном откривају главну суштину садашњих догађаја на Балкану.

Револуције 1789. у Француској и 1848. у Немачкој и другим земљама биле су бурне револуције зато што је ослобођење земље од апсолутизма и феудалних земљопоседничких привилегија давало слободу развоју капитала. Али се само по себи разуме да су такву револуцију захтевали интереси радничке класе и чак су „непартијци“, неорганизовани у класу, радници, 1789. и 1848. год. били у првим редовима француске и немачке револуције.

Македонија, као и све балканске земље, јако је економски заостала. Тамо су се још сачували моћни остаци крепосног права, средњевековне зависности сељака од земљопоседника феудалаца. Међу такве остатке спадају: сељачки оброк феудалцу (новчани и у натури), затим „испољшчина“ (обично сељак у Македонији даје спахији трећину жетве, мање него у Русији, итд.).

Феудалци у Македонији (тзв. спахији) су Турци и мухамеданци, а сељаци Словени и хришћани. Класна противречност поштрена је религиозном и националном.

На тај начин победе Срба и Бугара означавају поткопавање господства феудализма у Македонији, значе гаранцију читавог друштвеног развоја балканских земаља, задржаног апсолутизмом и феудалним односима.

Буржоаске новине, од „Новог времена“ до „Речи“ пишу о националном ослобођењу на Балкану, остављајући у сенци економско ослобођење. А стварно је баш ово последње главно.

При пуном ослобођењу од феудалаца и апсолутизма, национално ослобођење и пуна слобода самоопредељења народа били би неизбежни. Напротив, ако остане утњетавање феудалаца и балканских монархија над народима, остаће и даље у овој или оној мери и национално утњетавање.

Ако би се ослобођење Македоније извршило револуцијом, тј. борбом српских, бугарских и турских сељака против феудалаца свих националности (и против феудалних балканских влада), то

би ослобођење балканске народе коштало сто пута мање у људским животима него садашњи рат. Ослобођење би се постигло уз неизмерно мању цену, а било би далеко потпуније.

Поставља се питање какви су историјски узроци изазвали то да се питање решава ратом а не револуцијом. Главни историјски узрок овога је слабост, разједињеност, заосталост и непросвећеност сељачких маса у свим балканским земљама, а таква малобројност радника, који су добро схватили стање ствари и захтевали балканску федеративну (савезну) републику.

Стога је јасна коренита разлика између европске буржоазије и европских радника у њиховим односима према балканском питању. Буржоазија, чак и она либерална, као наши кадети, галами о „националном“ ослобођењу „Словена“. Тиме се управо извитоперује смисао и историјски значај ових догађаја који се сада одигравају на Балкану, тиме се отежава ствар истинског ослобођења балканских народа. Тиме се подржава очување у овој или оној мери феудалних привилегија, политичког обесправљења и националног утњетавања.

Напротив, само радничка демократија брани стварно и потпуно ослобођење балканских народа. Само до краја доведено економско и политичко ослобођење сељака свих балканских народа може да уништи сваку могућност ма каквог националног утњетавања“ („Правда“, бр. 162, 20. XI 1912. Лењин: целокупна дела на руском, том XVI, стр. 186—7).

По питању карактера првог светског рата у свом чланку „Рат и руска социјалдемократија“, написаном 28. септембра 1914. године и објављеном у XXI тому целокупних дела Лењина у издању Института Марксизам-Лењенизам, Лењин на стр. 12. каже да је дужност социјалдемократа да раскринкају империјалистички карактер рата, и тим поводом, између осталог, у вези са Србијом пише:

„У ствари, немачка буржоазија је предузела освајачки поход на Србију тежећи да је покори и угуши националну револуцију Јужних Словена, а да истовремено главну масу своје војне силе управи против Белгије и Француске да би опљачкала богатијег конкурента“.

У чланку „Крах интернационале“, објављеном у органу РСДРП „Комунист“ бр. 1—2 1915. године, Лењин пише:

„Национални елемент у садашњем рату постоји само у рату Србије против Аустрије (што је истакнуто, поред осталог, и у резолуцији саветовања наше партије у Берну). Само у Србији и међу Србима ми имамо дугогодишњи националноослободилачки покрет који обухвата милоне „народних маса“ чији је „продужетак“ рат Србије против Аустрије. Кад би тај рат био изолован, тј. кад не би био повезан с општеевропским ратом, са користољубивим и пљачкашким циљевима Енглеске, Русије и др., онда би

сви социјалисти били обавезни да пожеле успех српској буржо-
азији — то је једино правилни и апсолутно нужни закључак из
националног момента у садашњем рату. Но, софист Кауцки, који
је сада у служби аустријских буржуја клерикалаца и генерала,
нијачка не изводи такав закључак“... (Лењин: Целокупна дела
на руском, том XVIII, стр. 263).

Према томе, као што видимо, ослободилачка мисија Србије
и српског народа у датој историјској епоси била је и Лењином по-
тврђена и оцењена као историјски нужна, неопходна и оправдана
за будућност свих југословенских народа.

2. У глави V, у одељку о међународној ситуацији, стр. 241 —
242, износи се редослед неких фашистичких освајања (Италије и
Немачке), и то углавном све у предвечерје другог светског рата.
Нема ниједне речи о формирању и улози у припремању другог
светског рата двеју моћних капиталистичких групација (САД, Ен-
глеска и Француска, на једној, и Немачка, Италија и Јапан, на
другој страни) и о њиховој конкурентској борби за нову поделу
света. Даље, није ништа речено о најизразитијој супротности из-
међу два светска друштвена система: капитализма и социјализма.
Такође о нацизму, фашизму, њиховим појавама, као опасности
које су представљале за светски мир — о свему томе нема ни-
једне речи.

Нису уопште истакнути напори и борба СССР да се путем
колективне безбедности сачува светски мир, а исто тако није
истакнута улога међународног радничког и комунистичког покре-
та у борби против фашизма (одлуке Коминтерне 1937. итд.).

Улога САД, Енглеске и Француске као најизразитијих пред-
ставника међународне реакције који су указали огромну финан-
сијско-материјалну помоћ немачком фашизму у његовим ратним
припремама за освајачки поход на Исток, није приказана. Чак је
изостављено да се спомену САД — њихово пуно залагање и не-
ограничена помоћ у припремама нацистичке Немачке за отпочи-
њање другог светског рата. Ту се, истина, на стр. 242. бојаљливо
спомињу Енглеска и Француска као и њихова усмеравања не-
мачке агресије ка истоку, али то је све што је речено. Међутим,
данас је сасвим познато (а то не крију ни ондашњи амерички
државници и њихови историчари) да су амерички монополи дали
милијарде динара за наоружавање Немачке. Америчка финансиј-
ска и економска помоћ на развој немачке тешке и ратне индус-
трије била је први фактор у отпочињању другог светског рата
од стране нацистичке Немачке. Само од 1924 — 1929. Немачка је
пришмила више од 10—15 милијарди марака дугорочног кредита и
више од 6 милијарди краткорочног кредита, где је 70% учешћа
америчких банака. Дакле, без америчке економске помоћи хитле-
ровска Немачка никад не би могла стати на своје ноге нити се
одлучити за агресивни империјалистички рат 1939. године. Кад се

све то зна, зачудо је да су то аутори прећутали, а то баш представља основну карактеристику међународне ситуације уочи другог светског рата.

Даље, сасвим је познато да је целокупна политика САД, Енглеске и Француске (нарочито прве две) до „Минхена“ и после „Минхена“ ишла ка једном циљу: експанзионизам Хитлерове Немачке усмерити ка Истоку — на СССР, а о свему томе у књизи нема ни речи. Ето, на пример, америчка влада је са одушевљењем поздравила Минхенски споразум (амбасадори САД у Паризу и Лондону лично су честитали у име овојих влада Даладјеу и Чемберлену после њиховог повратка и потписивања Минхенског споразума), те срамне капитулације Запада пред Хитлером, дајући му одрешене руке за поход на Исток.

Једном речју, ово је један од најслабијих одељака у књизи који се безусловно мора коренито прерадити.

Кроз целу књигу провлаче се многобројне и неопростиве грешке, слабости и нетачности овог-оног карактера. Готово нема ниједног одељка где се не може наћи маса погрешних, нетачних података, оцена, судова и закључака. Поред тога, очигледна прећуткивања историјских чињеница, дотеривања и улепшавања многих догађаја, збивања, још више су унаказила ову књигу. Постоји једна стара народна пословица која каже: „Кад чињенице говоре, и богови и људи морају да ћуте“. И то су аутори морали знати да многе историјске чињенице о протеклој половини овога века очевидно друкчије говоре него што нам их они овде представљају. Најзад, ту су присутне и хиљаде живих савременика, очевидаца, учесника у току бурног педесетогодишњег периода наше историје, који се неће и не могу сложити са оваквим третманом, гледањем, оценом наше прошлости.

Према свему изложеном, овај рад се не може сврстати у научноистраживачке радове. Он више представља неуспешан покушај да се у битним цртама осветли историјски ход наше Партије и револуционарног покрета за последњих педесет година. У њему нема ничега новог, непознатог, новооткривеног, те као такав не представља готово никакав допринос нашој историјској науци. Зато је његова научна вредност врло ниска, сасвим безначајна. Овај се рад може једино уврстити у групу неких приручника или популарних подсетника. Но, на жалост, без жељеног ефекта на читаоце.

Према томе, безусловно је нужно обрадити — нову историју радничког покрета и Партије, са новом концепцијом обраде, а овај „Преглед“ благовремено повући из употребе, пошто је овакав какав је више од штете него од користи.